

HELENA DUĆ-FAJFER
Kraków

DOROBEK FOLKLORYSTYCZNY PROFESORA RYSZARDA ŁUŻNEGO

Pewne sfery zainteresowań naukowych prof. Ryszarda Łużnego i sposób postrzegania przez Niego rzeczywistości wschodniosłowiańskiej w znacznym stopniu określone zostały czynnikami biograficznymi. Mając we wczesnym okresie swego życia bezpośredni kontakt z rzeczywistością społeczną, kulturową, językową, religijną pogranicza polsko-ruskiego, posiadał Profesor własną, opierającą się skutecznie indoktrynującym programom, wizję Słowiańszczyzny wschodniej. To ona decydowała o obecności w badaniach i publikacjach Uczzonego pewnej problematyki i zagadnień, które były generalnie niedostrzeżane, czy pomijane przez innych badaczy, a jeśli nawet uwzględniane, to najczęściej w interpretacji zgodnej z oficjalnymi wytycznymi. W sposób najpełniejszy zaistniały te doświadczenia w trzech sferach badawczych bardzo istotnych w dorobku naukowym Profesora: w zakresie badań stosunków literackich i kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich, w badaniu problematyki ukrainoznanawczej i w dziedzinie badań folklorystycznych. Niniejszy artykuł ma na celu przybliżenie właśnie tej trzeciej dziedziny zainteresowań, ważnej w dorobku Profesora i – można powiedzieć – bardzo lubianej przez Niego, w miarę upływu lat coraz częściej eksplorowanej m.in. pod kątem problematyki tytułowej wielu konferencji naukowych czy przedsięwzięć wydawniczych. W całości dorobku naukowo-piśmienniczego Uczzonego obejmuje ona spory procent pozycji bibliograficznych, co w połączeniu z wysoką rangą merytoryczną poruszanych zagadnień oraz dokonań badawczych i translator-skich decyduje o istotnym wkładzie Profesora we współczesną polską a także wschodniosłowiańską folklorystykę. Wymieniając najważniejsze osiągnięcia folklorystyki w siedemdziesięcioleciu niepodległości Polski prof. Dorota Si-

monides¹ umieszcza wśród nich także folklorystyczny dorobek prof. Łuźnego, dostrzegając ważność komparatystycznego kształtu prowadzonych przezeń badań i wyznaczonego pola eksploracji. Wydzielenie więc i próba bliższej precyzacji tej części spuścizny twórczej zmarłego przed rokiem Uczonego, która plasuje go w kręgu czołowych polskich folklorystów, wydaje się sprawą wielorako zasadną, istotnie dopełniającą Jego sylwetkę twórczą, jaka zapewne przez wiele jeszcze lat będzie wyłaniać się i konstituować drogą kolejnych przybliżeń dokonywanych piórem i działaniami uczniów oraz innych kontynuatorów dzieła Profesora.

W całościowym spisie publikacji Ryszarda Łuźnego² dokonany w niepełna rok przed Jego śmiercią odnajdujemy co najmniej sześćdziesiąt pozycji bibliograficznych, które uznać można za *sensu stricte* folklorystyczne. Obok nich jest wiele prac, które o problem folkloru zahaczają przy okazji omawiania innych zagadnień historyczno – czy teoretycznoliterackich, zagadnień kulturowych, religijnych, etnicznych, zarówno ściśle wschodniosłowiańskich, jak i tych z pogranicza polsko-ruskiego. Wśród tego bogatego statystycznie materiału dostrzegamy nie mniejsze bogactwo problemowe oraz warsztatowo-formalne. Mamy więc do czynienia z podręcznikami i skryptami, z publikacjami książkowymi o charakterze opracowań monograficznych, studiami i rozprawami w tomach prac zbiorowych, wydaniach seryjnych i periodykach specjalistycznych, z artykułami i komunikatami naukowymi, hasłami encyklopedyczno-słownikowymi, recenzjami, sprawozdaniem, przeglądami, pracami popularnonaukowymi, publikacjami popularyzatorskimi, przekładami literackimi, pracami redakcyjnymi i edytorskimi.

Udokumentowany drukiem chronologiczny początek zainteresowań krakowsko-lubelskiego sławisty folklorem odnosi się do przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. W 1969 roku w „Ruchu Literackim” pojawiła się pierwsza folklorystyczna recenzja pióra Ryszarda Łuźnego, poświęcona wydaniu pism Zoriana Dołęgi Chodakowskiego w opracowaniu i ze wstępem Juliana Maślanki³. Lata siedemdziesiąte zaowocowały przede wszystkim dwiema pozycjami wynikłymi z potrzeb dydaktyki uniwersyteckiej, skryptem oraz

¹ *Główne osiągnięcia folklorystyki w siedemdziesięcioleciu niepodległej Polski*, „Pamiętnik Słowiański”, 38/39(1988), s. 9-24.

² *Ryszard Łuźny. Spis publikacji 1955-1997*, red. G. Przebinda, J. Świeży, Kraków 1997.

³ [Rec.], *Zorian Dołęga-Chodakowski, O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem oraz inne pisma i listy*, oprac. i wstęp J. Maślanka, Warszawa 1967, „Ruch Literacki” 1969, nr 3, s. 165-169.

podręcznikiem *Rosyjska literatura ludowa*⁴ dla studentów filologii rosyjskiej. Obok nich rozpoczął prof. Łużny penetrację bardzo inspirującego, bogatego problemowo pola badawczego, które na gruncie folkloru polskiego eksplorał zwłaszcza prof. Julian Krzyżanowski, tzn. wzajemnych relacji folkloru i literatury. Zajął się bliżej tym kształtem romantycznej ludowości rosyjskiej, jaki ujawnił się w „*Księżcu Srebrnym*” Aleksego Tołstoja⁵ a także podjął studia nad „ludowością” w pisarstwie Lwa Tołstoja⁶. Wreszcie lata siedemdziesiąte przynoszą zapoczątkowanie tego kierunku w badaniach folklorystycznych Uczonego, który później stanie się dominantą. Jego poszukiwań tekstowych, dokonań hermeneutycznych, działań translatorskich i popularyzatorskich odnoszących się do folkloru wschodniosłowiańskiego. Już bowiem w 1977 roku Profesor ogłosił swoje pierwsze studium dotyczące „wiersza duchownego”, jak sam twierdzi „zapomnianego i nie badanego gatunku rosyjskiej epiki ludowej”⁷. Z całym przekonaniem dowodził wówczas potrzeby podjęcia badań nad tym specyficznym dla obszaru wschodniosłowiańskiego gatunkiem folklorystycznym, który nie powinien być eliminowany poza obręb zainteresowań naukowych ze względów na zdanie, którym nauka radziecka wytrącała poza nawias wszystkie ideologicznie niewygodne treści:

zdanie, którym badaczowi-historykowi nie wolno się w żadnym wypadku kierować, iż w sensie treściowym i ze względu na swą wymowę ideową obiekt badania jest całkowicie naszej współczesności obcy⁸.

A dalej już *par excellence* twierdził:

⁴ T e n ż e, *Rosyjska literatura ludowa. Skrypt dla studentów filologii rosyjskiej*, Kraków 1974; t e n ż e, *Rosyjska literatura ludowa. Podręcznik dla studentów filologii rosyjskiej*, Warszawa 1977.

⁵ T e n ż e, „*Księżcu Srebrny*” Aleksego Tołstoja a folklor. Z dziejów romantycznej ludowości, w: *Studia rusycystyczne z epoki Romantyzmu*, (Polska Akademia Nauk – Oddział w Krakowie. Prace Komisji Słowianoznawstwa, nr 28, Wrocław 1973, s. 91-114.

⁶ T e n ż e, *Lew Tołstoj – pisarz ludowy*, „*Slavia Orientalis*”, 27(1978), nr 1, s. 17-32; t e n ż e, *Lwa Tołstoja „pisarstwo ludowe”* [streszczenie], „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN w Krakowie” 1978, 21/1(1979), s. 110-111.

⁷ T e n ż e, *Poetyka „wiersza duchownego” – zapomnianego i nie badanego gatunku rosyjskiej epiki ludowej*, „*Studia Filologiczne*”, 1977, z. 3, *Filologia Rosyjska* (Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy), s. 33-55; t e n ż e, *Poetyka rosyjskiego wiersza „duchownego”*, „*Slavica Wratislaviensis*” (Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 403), 14(1978), s. 103-121.

⁸ T e n ż e, *Poetyka „wiersza duchownego”*, s. 33.

„wiersz duchowny” stanowić winien dla dzisiejszego badacza, zarówno etnografa i folklorysty, jak i historyka literatury, taki sam obiekt zainteresowań, jak i pozostałe przejawy twórczości ustnej ludu rosyjskiego (podobnie zresztą także ukraińskiego i białoruskiego) jak zwłaszcza cała poezja epicka⁹.

Był więc krakowski sławista tym badaczem, który pierwszy po wojnie zainicjował i konsekwentnie realizował podjęte później także przez innych uczonych studia nad „wierszem duchownym”. Ale nie tylko nad nim, bo generalnie nad całą leżącą odłogiem i świadomie pomijaną przez folklorystykę radziecką dziedzinę ustnej twórczości ludowej związanej ze sferą *sacrum* chrześcijańskiego. W ten sposób jawi się nam idea nadrzędna, klamra spinająca w całość tak różnorodny i szeroki krąg zainteresowań naukowych Profesora, wśród których badania nad folklorem miały stanowić tylko cząstkę szerszych poszukiwań i eksplikacji istoty duchowości Słowiańszczyzny wschodniej. Nie tej jednak Słowiańszczyzny, która istniała w wymiarze oficjalności stworzonej propagandowymi czynnikami radzieckimi, ale tej znanej z autopsji, z bezpośrednich doświadczeń dzieciństwa i młodości, jakie po latach powracały obrazami wspomnieniowymi, aktualizującymi się nieoczekiwanie w różnych sytuacjach, jak chociażby tej opisywanej w liście Profesora z 1992 roku

grupa lwowskich śpiewaków w strojach ludowych klęczała przed cudowną ikoną Matki Bożej z Korczmina [...] i modliła się tak, jak się umieją modlić (wiem coś na ten temat, bo w dzieciństwie w ziemi stanisławowskiej bywałem z rodziną w cerkwiach grekokatolickich i widziałem te formy pobożności i duchowości wschodnio-zachodniochrześcijańskiej) ludzie ze wschodniej Galicji, Rusini-Ukraińcy¹⁰.

Nic więc dziwnego, że Uczony, kierując się podstawową zasadą poszukiwania i głoszenia prawdy nie zgodził się na pomijanie w badaniach naukowych tej części kultury i literatury wschodniosłowiańskiej, którą uważał za artystyczny wyraz, zewnętrzną emanację duchowości religijnej przyrodzonej ludom badanego obszaru kulturowo-etnicznego. Wprost przeciwnie, większość prac folklorystycznych prof. Łuznego dotyczy tych zagadnień, które eksponu-

⁹ Tamże.

¹⁰ *Wielce Szanowny Panie Prezesie* (list do Prezesa Fundacji im Św. Włodzimierza w Krakowie z dnia 6. 06. 1992 r.) „Між Сусидами” Альманах Фондації Св. Володимира Х рестител Київско Руси. Випуск другий, Kraków 1992, s. 19.

ją religijno-etyczny charakter twórczości słownej Rosjan i innych narodów wschodniosłowiańskich.

Tradycja ruska [...] nierozdzielnie związana z rodzimym folklorem [...] jest nierozłączna, wprost tożsama, z bardzo silnym w tej kulturze nurtem religijnym, z obecnym w niej twórczo oraz na różne sposoby światem *sacrum* oraz *ethosu* chrześcijańskiego w jego wschodnim, bizantyńsko-słowiańskim wydaniu¹¹,

twierdził Uczony, konsekwentnie dokumentując to stwierdzenie kolejnymi przykładami tekstów, udostępnianymi odbiorcy polskiemu. I to nie tylko specjaliście-filologowi, znawcy Słowiańszczyzny wschodniej, ale też szerszemu odbiorcy, czytelnikowi takich czasopism, jak „Znak”, „Życie Chrześcijańskie w Polsce”, „Tygodnik Powszechny”, „Więź”, „Życie Katolickie”, „Tygodnik Podlaski”, a nawet „Przekrój”. Teksty te, tłumaczone na język polski przez samego Profesora, publikowane były w połączeniu z obszernym komentarzem, omówieniem kontekstu kulturowego, analizą artystyczną i funkcjonalną, interpretacją ideową, co pozwalało przyjmować je nie jako pojedyncze egzemplaria ludowej, spontanicznej ekspresji twórczej, lecz odczytywać zakodowaną w nich tradycję i poznawać przez nie kulturę duchową i społeczną tych ludów, które dane teksty wygenerowały i przekazywały w obiegu ustnym, a częściowo też pisemnym. Ukazując historyczne przemiany i funkcjonowanie społeczne tekstów sięgających swym rodowodem często czasów staroruskich, podkreślał Badacz istotne funkcje, jakie w kształtowaniu się nowożytnej kultury rosyjskiej i szerzej wschodniosłowiańskiej odgrywała i odgrywa nadal ludowa tradycja ruska, głęboko nasycona, pierwiastkiem religijnym.

Tak więc przede wszystkim, jak wyżej wspominaliśmy, na warsztacie filologa-folklorysty znalazły się te teksty ludowej pieśni epickiej, które w terminologii rosyjskiej znane są jako *ДУХОВНЫЕ СТИХИ*, w dosłownym zaś tłumaczeniu na język polski jako „wiersze duchowne”. Ich specyfikę gatunkową określił Badacz następująco:

różni się [ta odmiana] od innych form [...] wschodniosłowiańskiego eposu (a więc od bylin i dum jako utworów o charakterze bohaterskim i tematyce legendarno-baśniowej lub historycznej, pieśni historycznych opiewających konkretne i real-

¹¹ T e n ż e, *Jeszcze jedna opowieść o Kicieżu, grodzie niewidzialnym*, „Roczniki Humanistyczne” 42(1994), z. 7, s. 151-166, tu: s. 166.

ne wydarzenia dziejowe, wreszcie ballad (o treściach obyczajowych) swymi wyjątknie religijnymi tematami i moralizatorskimi celami ideowymi¹².

Wskazał też na genezę i początkową cyrkulację tych tekstów w środowisku *kalik* czyli pielgrzymów do miejsc świętych, później w środowisku jarmarczno-odpustowych śpiewaków i muzykantów, wreszcie od końca XVII wieku poczynając, w środowisku staroobrzędowców i różnych rosyjskich sekt religijnych. Podkreślił silny genetyczny związek „wierszy duchownych” ze źródłami literackimi (biblia, hagiografy, apokryfy). „Wierszom duchownym” poświęcił prof. Łużny kilkanaście mniej lub bardziej szczegółowych studiów, rozpraw, artykułów, także popularyzatorskich. Wśród nich takie, jak: *Poetyka „wiersza duchownego” – zapomnianego i nie badanego gatunku rosyjskiej epiki ludowej*¹³; *Pieśń ludowa – zapomniana karta z dziejów życia religijnego Rosjan*¹⁴; *Pieśń o księciu Dymitrze Dońskim, świętym Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej*¹⁵; *Rosyjski ludowy wiersz duchowny-Biblia pauperum Słowiańszczyzny Wschodniej*¹⁶; *Z badań nad rosyjską ludową pieśnią religijną*¹⁷; *Библейские ветхо и новозаветные темы в русском словесном песенном фольклоре*¹⁸; „Rzeczy ostateczne” w optyce twórców rosyjskiego ludowego „wiersza duchownego”¹⁹; *Rosyjska ludowa poezja religijna wobec Biblii*²⁰. Ukoronowaniem dążeń badawczych i popularyzatorskich w odniesieniu do „wiersza duchownego” jest *Pieśń o niebieskiej księdze. Antologia rosyjskiej ludowej poezji religijnej*²¹, w której autorem wyboru, przekładów na język polski oraz obszernego opracowania jest Ryszard Łużny.

¹² T e n z e, *Poetyka „wiersza duchownego”*, s. 34-35.

¹³ Patrz przypis 7.

¹⁴ *Pieśń ludowa – zapomniana karta z dziejów życia religijnego Rosjan*, „Tygodnik Podlaski” 7(1989), nr 3(43), s. 1, 11

¹⁵ „Życie Chrześcijańskie w Polsce”, 1989, nr 9-10.

¹⁶ W: *Biblia a kultura Europy (2000 lat chrześcijaństwa)*, t. I, Łódź 1992, s. 147-156.

¹⁷ „Roczniki Humanistyczne”, 39/40(1991/1992), z. 7, s. 17-22.

¹⁸ W: *Jews and Slaves*, vol. 2 *The Bible in a Thousand Years of Russian Literature*, Jerusalem 1994, s. 67-76.

¹⁹ W: *Folklor-sacrum-religia*, red. J. Bartmiński, M. Jasińska-Wojtkowska, Lublin 1995, s. 131-144.

²⁰ W: *Biblia w literaturze i folklorze narodów wschodniosłowiańskich*, red. R. Łużny, D. Piwowarska, Kraków 1998, s. 35-48.

²¹ Wybrał, przeł., oprac. R. Ł u ż n y, Warszawa 1990.

Dzięki staraniom więc i zasłudze krakowsko-lubelskiego Badacza „gatunek zapomniany i nie badany” stał się bardziej znany polskiemu odbiorcy.

Drugim gatunkiem folklorystyczno-literackim, jakim prof. Łużny zajął się bliżej, z podobnych zresztą przyczyn, jak w przypadku „wiersza duchownego” jest legenda i podanie.

Dziwne to, ale i niestety prawdziwe: w nauce rosyjskiej nad tymi popularnymi w dawniejszym piśmiennictwie oraz w folklorze formami narracyjnymi badań w ostatnim stuleciu prawie w ogóle się nie prowadzi, tekstów się nie wydaje, stąd też niemal nikt się nimi – zarówno w sensie naukowym, jak i czytelniczym – nie interesuje²².

Jedną szczególnie legenda stała się motywem przewodnim poszukiwań interpretacji i popularyzacji legendowo-podaniowych Uczonego. Jest to *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kiteżu*, która kilkakrotnie w różnych postaciach tekstowych była publikowana przez Profesora w jego własnym tłumaczeniu na język polski, stając się równocześnie przedmiotem interpretacji i komentarzy naukowych. Obok wersji ludowej legendy, zamieszczonej najpierw w „Zeszytach Naukowych KUL”²³, Profesor opublikował własny przekład oraz szczegółowe opracowanie *Opowieści o niewidzialnym grodzie Kiteżu oraz o Fiewronii Dziewicy* Włodzimierza Bielskiego²⁴, stanowiącej libretto do opery Mikołaja Rimskiego-Korsakowa, zaś odrębne studium poświęcone temu utworowi *Jeszcze jedna opowieść o Kiteżu-grodzie niewidzialnym* zamieścił w „Rocznikach Humanistycznych” KUL²⁵. Wprowadził też kитеżską legendę w szerszy kontekst teoretyczno- i historycznoliterackiej interpretacji w artykule *Od podania o apostoła Andrzeju i opowieści o niewidzialnym grodzie Kiteżu do „Legendy o wielkim inkwizytorze”. Z badań nad żywotnością form gatunkowych w piśmiennictwie rosyjskim*²⁶. Efektem koronnym

²² *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kiteżu. Z legend i podań dawnej Rusi*, wyboru dokonał, tłumaczył z języka staroruskiego i rosyjskiego, wstępem i przypisami opatrzył R. Łużny, Warszawa 1988, s. 7

²³ R. Ł u ż n y, *Legenda o niewidzialnym grodzie Kiteżu*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 28(1985), nr 2 (110), *Wprowadzenie*, s. 65-68, *Przekład*, s. 68-76.

²⁴ W. B i e l s k i, *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kiteżu oraz o Fiewronii Dziewicy*, przeł. z języka rosyjskiego, oprac., wstęp i przypisy R. Łużny, Kraków 1993.

²⁵ R. Ł u ż n y, *Jeszcze jedna opowieść o Kiteżu, grodzie niewidzialnym*, „Roczniki Humanistyczne”, 42(1994), z. 7, s. 5-12.

²⁶ „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych”, 28(1984), s. 114-115.

tych poczynań badawczo-translatorskich było, podobnie jak w przypadku „wierszy duchownych”, wydanie antologii *Opowieść o niewidzialnym grodzie Kitieżu. Z legend i podań dawnej Rusi*. Autor wyboru zawarł w nim teksty trojkiej proveniencji. W pierwszej części znajdują się podania i legendy zaczerpnięte z piśmiennictwa staroruskiego, z *Powieści lat minionych* i *Pteryku Kijowsko-Pieczerskiego*, dotyczące zwłaszcza początków Rusi oraz późniejsze lokalne legendy żywotopisarskie. W części drugiej znajdują się legendy ludowe, natomiast w części trzeciej nowożytnie legendy literackie wybrane z rosyjskiej literatury XIX i XX wieku. Antologia realizuje naczelny postulat badawczy prof. Łuźnego dotyczący odczytań w tradycji piśmienniczo-folklorystycznej dawnej i współczesnej Rusi form i sensów naturalnej religijności:

Legenda rosyjska, zarówno w tym kształcie, w jakim występuje w piśmiennictwie staroruskim i w folklorze, jak i w postaci literackich utworów stylizacyjnych, przedstawia dziejącą się w człowieku i w społeczności narodowej «historię świętą» [...] A w takiej historii w sposób oczywisty zaangażowany musi być Bóg i szatan, bo między nimi rozgrywa się człowieczy dramat dążenia do doskonałości, do świętości²⁷.

Obecność *sacrum* w folklorze wschodniosłowiańskim odnajduje też w badaniach i publikacjach Profesora szersze, wykraczające poza pieśń i legendę, pole eksploracyjne. Tak na przykład, w duchu odczuć religijnych, ujęty został problem psychologizmu w dawnym piśmiennictwie ruskim. Legenda-apokryf-epos pieśniowy to te gatunki folklorystyczno-literackie, na bazie których Uczony dowodzi, iż:

szeroko rozumiana literatura religijna, czyli taka, w której twórcy przedstawiają relację: rzeczywistość ludzka a sfera *sacrum*, człowiek a Bóg, doczesność a transcendencja, jest tą dziedziną, w której «psychizm» świata i sposoby jego konkretyzacji ujawniają się najwcześniej i najpełniej²⁸.

Podobnie rzecz wygląda w wypadku koncentracji badacza na czynniku strukturalnym. Studium *Podróż-wędrówka jako zasada kompozycyjna epiki ludowej Słowian Wschodnich*²⁹ prowadzi do końcowych wniosków, wśród

²⁷ *Opowieść o niewidzialnym*, s. 12.

²⁸ R. Ł u ż n y, *Legenda – apokryf – epos pieśniowy. Z badań nad sztuką portretowania psychologicznego w dawnym piśmiennictwie Słowian Wschodnich*, w: *Problemy psychologizmu w literaturach wschodniosłowiańskich*, red. W. Wilczyński, Zielona Góra 1991, s. 7-19.

²⁹ „Roczniki Humanistyczne”, 41(1993), z. 7, s. 221-233.

których jest też stwierdzenie o występującym w folklorze motywie spotkania na drodze-pielgrzymce życiowej od narodzin po kres ostateczny Boga lub Jego wysłanników. Zdarza się to wędrowcom, którzy na to zasłużyli, ale też i takim, którzy tę łaskę otrzymują za darmo.

Dokonany ogląd dorobku folklorystycznego prof. Łużnego wyraziście ujawnia problem współegzystencji i współzależności, zwłaszcza w kulturze literackiej dawnej Rusi zjawisk folklorystycznych i literackich. Wskazane więc na wstępie referatu pole badań naukowych, które można by nazwać komparatystyką folklorystyczno-literacką wyłania się wyraźnie z tła całościowych dokonań badawczo-publikatorskich Uczonego. Główny, uogólniający tekst w danej kwestii, zatytułowany *O dwóch obiegach – ustnym i piśmienniczym – w życiu literackim dawnej Rusi*³⁰ konstatuje i dokumentuje generalną zasadę współistnienia:

Obie te dziedziny sztuki słowa: piśmiennictwo i twórczość ustna, aczkolwiek autonomiczne i rozwijające się według sobie właściwych praw czy zasad ewolucyjnych, zgodnie z własnym wewnętrznym systemem aksjologicznym [...] i w zależności od określonych zapotrzebowań [...] i możliwości tematyczno-ideowych – istniały równocześnie obok siebie, egzystowały paralelnie, w czasie i w przestrzeni, jako dwie komplementarne wobec siebie dziedziny narodowej kultury, powiązane wzajemnie na wielorakie sposoby³¹.

Istotne jest też drugie nie mniej precyzyjnie wyrażone stwierdzenie z powyższego tekstu, wskazujące na rolę i miejsce folkloru w kulturze staroruskiej.

przed powszechną alfabetyzacją społeczeństwa [...] – co przecież jest zdobyczą dopiero czasów nowożytnych – [...] twórczość literacka ustna postawała, rozwijała się i funkcjonowała w całej społeczności danego narodu, we wszystkich jego warstwach i kręgach społecznych, wyrażała, a równocześnie zadowalała potrzeby duchowe nie tylko wiejskich, chłopskich kręgów, warstw, środowisk³².

Profesor Łużny śledził również obecność folkloru w rosyjskiej literaturze nowożytnej, przejawiającą się czy to w formie stylizacji ludowych, czy jako źródło inspiracji określonych wątków treściowych, czy w innej jeszcze posta-

³⁰ W: *Kultura literacka dawnej Rusi*, „Acta Universitatis Lodzianis”. Folia Litteraria 32, Łódź 1992, s. 19-35

³¹ Tamże, s. 22.

³² Tamże, s. 21-22.

ci. Do wspomnianych już ekskursów folklorystycznych dotyczących twórczości Lwa oraz Aleksiego Tołstojów dodać warto wyłonione i udostępnione przez Profesora szerszemu kręgowi czytelniczemu stylizacje folklorystyczne Wia-czesława Iwanowa i Mikołaja Leskowa. Wybrał też i przygotował do druku tłumaczone wspólnie z gronem redakcyjnym zaopatrzone naukowym opracowaniem *Rosyjskie bajki ludowe ze zbioru Aleksandra Afanasiewa*³³ oraz *Opowieści Apokryficzne Aleksiego Remizowa*³⁴. Należy tu też przypomnieć zamieszczony w antologii legend i podań wybór dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych legend literackich. Badacz interesował się też bliżej twórczością literacką Stanisława Vincenza, z gruntu i świadomie uwikłaną w ścisłą współzależność z folklorem wschodniosłowiańskim.

Od postaci Stanisława Vincenza łatwo jest nam przejść do kolejnej dziedziny zainteresowań folklorystycznych prof. Łuznego, ściśle zresztą wpisanej w generalny kierunek podejmowanych przez Niego działań badawczych. Chodzi tu o inny obszar komparatystyczny, wiążący się w wysokim stopniu z działaniami popularyzatorskimi, wyznaczony tym razem odnośnymi relacjami interetnicznymi. Także w tym względzie wytyczył Profesor pewne założenia ogólne, kierunkujące konkretne już planowane na przyszłość posunięcia praktyczne. Zawarł je w rozprawie *W kręgu folkloru i literatury. Ekskurs w dzieje stosunków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich*³⁵.

A skala zadań i celów badawczych rysuje się tu wyjątkowo rozlegle i ciekawie. Można więc i trzeba będzie dokonywać zbliżeń i porównań wszystkich czterech wymienionych ludowych piśmiennictw słowiańskich – także w aspekcie wszystkich możliwych typów ich wzajemnych więzi interliterackich, ujmowanych przy tym zarówno jako całość „czterocłonowa” jak i jako pary [...] Potrzebne będą [...] dalsze szczegółowe ustalenia, a potem ujęcia syntetyczne obrazujące wzajemne dwustronne oddziaływanie folklor-literatura w obrębie każdej z tych kultur narodowych, bo tylko tą drogą dojść będzie później można do porównawczych konstatacji wspólnych [...] Przy podejmowaniu [...] prób ujęć komparatystycznych i typologicznych niezbędne będzie uwzględnienie także kontekstu szerszego, pozaliterackiego również, a więc wychodzącego poza zakres folklorystyki c z y s t e j, „literackiej”, obejmującego problematykę etnograficzną w jej szerszym aspekcie etnologicznym, „antropologiczno-filozoficznym” [...] Osobne zagadnienie, a równocześnie zadanie badawcze, to kwestia bytowania i funkcjonowania

³³ Obszerny ten zbiór nie ukazał się drukiem za życia Profesora. Obecnie czynione są końcowe przygotowania redakcyjne do jego wydania.

³⁴ Pozycja złożona do druku w wydawnictwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

³⁵ „Studia Polono-Slavica Orientalia”. Acta litteraria VII, Wrocław 1981, s. 9-33.

folkloru danego narodu słowiańskiego w innym, sąsiednim kontekście etnicznym [...] Niezbędne wreszcie będzie szczegółowe przebadanie procesu wchłaniania przez poszczególne literatury dorobku ludowego sąsiadów”³⁶.

W praktyce skoncentrował się Profesor na wymienionym tu jako ostatni kierunku badań komparatystycznych. Zaowocowały one m.in. takimi rozprawami i artykułami, jak *Русский народный эпос в польской литературе*³⁷; *Kultura chrześcijańska Dawnej Rusi w optyce polskiej – wczoraj i dziś*³⁸; *Rosyjska pieśń ludowa w literaturze polskiej*³⁹; *Vincenz a kultura ludowa Rusinów*⁴⁰; *Czy można dziś w Polsce zbierać i badać folklor wschodniosłowiański*⁴¹? W obszarze polsko-wschodniosłowiańskich stosunków folklorystycznych rozwijała się też działalność translatorska i publikatorska prof. Łużnego. Upowszechniała ona i popularyzowała, zwiększała możliwość poznawania i przyswajania folkloru wschodnich sąsiadów w Polsce. Praktyka translatorska w zakresie folkloru pozwoliła tłumaczowi ująć swe doświadczenia i przemyślenia w formę komunikatów-raportów czy raczej relacji teoretyczno-praktycznych o wymownych tytułach: *Z doświadczeń warsztatowych polskiego tłumacza rosyjskiej pieśni ludowej*⁴², *Z zagadnień przekładu rosyjskiej literatury ludowej na język polski*⁴³; „*Kosma i Damian z gwoździem*” czyli przysłowie i porzekadło na warsztacie filologa i tłumacza⁴⁴; *Jak przekładać rosyjską ludową prozę legendarno-podaniową? Z doświadczeń warsztatowych tłumacza bajek religijnych*⁴⁵. Refleksja filologa

³⁶ Tamże, s. 12-13.

³⁷ S. K u n i e c-В о г у c z k o, R. Ł u ż n y, *Русский народный эпос в польской литературе*, w: *Славянские литературы и фольклор (Русский фольклор XVIII)*, Leningrad 1978, s. 188-203.

³⁸ R. Ł u ż n y, *Kultura chrześcijańska Dawnej Rusi w optyce polskiej – wczoraj i dziś*, w: *Teologia i kultura ludowa Starej Rusi*, red. W. Hryniewicz, J. S. Gajek, Lublin 1993, s. 265-284.

³⁹ T e n ż e, *Rosyjska pieśń ludowa w literaturze polskiej*, w: *Opuscula polonica et russica*, t. II, Toruń 1994, s. 7-19.

⁴⁰ T e n ż e, *Vincenz a kultura ludowa Rusinów*, w: *Studia o Stanisławie Vincenzie*, red. P. Nowaczyński, Lublin-Rzym 1994, s. 201-214.

⁴¹ T e n ż e, *Czy można dziś w Polsce zbierać i badać folklor wschodniosłowiański?* [streszczenie], „Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych”, 23/2(1979), s. 337-338.

⁴² „Ruch Literacki”, 29(1988), z. 1-2, s. 1-14.

⁴³ W: *Z polskich studiów slawistycznych*, seria VII, Warszawa 1988, s. 411-421.

⁴⁴ W: *Studia porównawcze z literatur słowiańskich*, red. R. Łużny, Z. Niedziela, Wrocław 1992, s. 31-44.

⁴⁵ „Roczniki Humanistyczne”, 43(1995), z. 7, s. 43-54.

a równocześnie tłumacza-praktyka przekładającego teksty wglęzione we własny, specyficzny grunt kulturowy i religijny na język społeczeństwa z innego kręgu kulturowo-religijnego, uświadamia nam zakres kompetencji i wiedzy, jakim dysponować musi tłumacz podejmujący się takiego zadania:

Otwiera się tu bowiem równocześnie perspektywa – nęcąca i obiecująca realne korzyści poznawcze – wniknięcie w sferę kultury innej, mało u nas znanej, kultury chrześcijańskiego bizantyńsko-słowiańskiego Wschodu, życia społeczno-obyczajowego i religijnego, duchowego nie tylko warstw ludowych i nie tylko życia społeczeństwa rosyjskiego w przeszłości. Problemy, przed jakimi staje tu tłumacz, są niekiedy rzeczywiście problemami naukowo-badawczymi, a jego rozterki, wybory i decyzje potwierdzają nieraz dawniej już sformułowane przeświadczenie, że przekład literacki to także literaturoznawcza interpretacja, wynik hermeneutycznej dociekliwości, rezultat refleksji i kompetencji specjalisty: filologa, historyka, etnografa⁴⁶.

Zarysowane tu w dużym skrócie główne obszary folklorystycznej penetracji prof. Łuznego odzwierciedlone w całościowym jego dorobku naukowo-piśmiennym i translatorskim wskazują, iż osiągnięcia Uczonego wpisują się w co najmniej cztery nurty zainteresowań folklorystyki współczesnej, spośród siedmiu wymienionych przez Janinę Hajduk-Nijakowską⁴⁷, a więc:

1. badania zjawisk folkloru w ujęciu historycznym i na tle porównawczym, które eksponują zagadnienia genezy różnych zjawisk folklorystycznych, skupiają uwagę na wzajemnych związkach folkloru i literatury;
2. badania folkloru w jego kontekście kulturowym, które eksponują specyfikę funkcjonowania folkloru w obiegu społecznym;
3. badania folkloru jako integralnej części kultury ogólnonarodowej, które eksponują historyczny charakter folkloru, śledzą jego zmieniające się funkcje społeczne;
4. badania poetyki i estetyki folkloru.

Oprócz tego dostrzec trzeba interesujący i interkulturowy kontekst działań Profesora jako folklorysty z wszystkimi tego konsekwencjami i zobowiązaniami.

Ale najistotniejsza w dorobku folklorystycznym krakowsko-lubelskiego Uczonego sławisty wydaje się specyfika jego badań w tym zakresie, uwarun-

⁴⁶ T e n ż e, *Z doświadczeń warsztatowych polskiego tłumacza rosyjskiej pieśni ludowej*, „Ruch Literacki” 29(1988), z. 1-2, s. 1-14, tu: s. 9.

⁴⁷ *Folklorystyka*, w: *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Warszawa 1987, s. 128-130.

kowana wspomnianymi doświadczeniami z bezpośredniego kontaktu z ludowością wschodniosłowiańską. Doświadczenie to wbrew prowadzonej propagandzie kazało mu postrzegać folklor Słowian Wschodnich jako wyraz duchowości w wysokim stopniu nasyconej czynnikiem religijnym. W tym kierunku więc rozwijały się zasadnicze badania folkloru i literatury kształtowanej pod jego wpływem, prowadzone przez Profesora jeszcze w tych czasach, gdy nauka radziecka odcinała się kategorycznie od własnej, niewygodnej ideologicznie tradycji. Zatem w chwili, gdy sytuacja polityczna za wschodnią granicą uległa zasadniczej zmianie, prof. Łużny mógł na bazie własnych dokonań i odkryć wskazać trwałe podstawy rosyjskiej, ukraińskiej czy białoruskiej tożsamości, jakiej po latach indoktrynacji zaczęły poszukiwać narody wschodniosłowiańskie. Przypominał więc to, co w wielu własnych tekstach opisywał i omawiał jako „zapomniane”. W momencie bowiem, gdy zachodzi:

odkrywanie przez Rosjan na nowo wagi i znaczenia ich kulturowej, zwłaszcza zaś religijnej tradycji, korzeni i źródeł tego, co stanowi istotę dziś i wczoraj duchowej egzystencji tego narodu. Wśród owych odkryć, przypomnień i fascynacji kulturowych nie powinno zabraknąć jeszcze jednego, pewno nie mniej ważnego źródła i korzenia narodowej i kulturalnej oraz duchowej identyfikacji Rosjan, a mianowicie folkloru, kultury nieoficjalnej, przejawów twórczości artystycznej ustnej, ludowej. Właśnie bowiem w tej dziedzinie twórczej aktywności Rosjan, w dorobku kulturalnym tych warstw czy środowisk dawnego społeczeństwa rosyjskiego, które określilibyśmy mianem kultury artystycznej popularnej, masowej, a który tradycyjnie nazywamy folklorem, znaleźć można przekonujące świadectwa autentycznej, żywej wiary, prawdziwej pobożności, charakterystycznej dla warstw ludowych duchowości i znamiennej dla szerszych kręgów społecznych narodu ethosu⁴⁸.

Słowa te w pełni ujawniają głęboką świadomość i celowość prowadzonych przez Profesora badań folklorystycznych, które, podobnie jak cała spuścizna naukowa tego wybitnego znawcy Słowiańszczyzny Wschodniej, nie ograniczały się tylko do ściśle naukowej dociekliwości, ale posiadały znacznie szerszą, ogólnospołeczną i ogólnoludzką doniosłość.

⁴⁸ T e n ż e, *Pieśń ludowa – zapomniana karta*, s. 1.

ТРУДЫ ПРОФЕССОРА РЫШАРДА ЛУЖНОГО ПО ФОЛЬКЛОРОВЕДЕНИЮ

Р е з ю м е

Фольклористика была одной из более важных сфер научных исследований Профессора Лужного. В библиографическом списке работ Учёного можно насчитать более шестидесяти позиций из области фольклористики. Среди них есть пособия для студентов, монографические работы, исследования, статьи, рецензии и пр. Большинство работ Профессора относится к тем проблемам, которые экспонируют религиозно-этический характер устного народного творчества восточных славян. Проф. Лужны положил начало послевоенным исследованиям духовных стихов, много внимания и работ посвятил народно-религиозным легендам. Занимался взаимодействием литературы и фольклора и польско-восточнославянскими фольклорными соотношениями. Большие его заслуги в популяризации текстов русского фольклора в Польше. Фольклористические исследования Профессора Лужного, равно как и все его научное наследие, кроме научного, имеют великое общественное и общечеловеческое значение. Указывают закреплённые в фольклоре стойкие основы русского, белорусского и украинского тождества.

Содержание и перевод авторки